

**PRAGMATICA EXEMPLELOR
ÎN COMUNICAREA DIDACTICĂ SCRISĂ**

ANDREEA CARAMAN COJOCEA

**PRAGMATICA EXEMPLELOR
ÎN COMUNICAREA DIDACTICĂ SCRISĂ**

PREFAȚĂ

de

Petre Gheorghe Bârlea

EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2018

Colecția FILOLOGIE

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. Alexandru GAFTON, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași

Prof. univ. dr. Ștefan GĂITĂNARU, Universitatea din Pitești

Conf. univ. dr. CODLEANU MIOARA, Universitatea „Ovidius” Constanța

Redactor: Gheorghe Iovan

Tehnoredactor: Ameluța Vișan

Coperta: Monica Balaban

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.) și inclusă de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CARAMAN COJOCEA, ANDREEA

Pragmatica exemplelor în comunicarea didactică

scrisă / Andreea Caraman Cojocea ; pref. de Petre

Gheorghe Bârlea. - București : Editura Universitară, 2018

Conține bibliografie

ISBN 978-606-28-0772-6

I. Bârlea, Petre Gheorghe (pref.)

81

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786062807726

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2018

Editura Universitară

Editor: Vasile Muscalu

B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București

Tel.: 021 – 315.32.47 / 319.67.27

www.editurauniversitara.ro

e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021-315.32.47 / 319.67.27 / 0744 EDITOR / 07217 CARTE

comenzi@editurauniversitara.ro

O.P. 15, C.P. 35, București

www.editurauniversitara.ro

CUPRINS

CUPRINS	5
PREFAȚĂ (P. Gh. BÂRLEA)	9
SIGLE ȘI ABREVIERI.....	14
INTRODUCERE.....	21
1. Argument.....	21
2. Stadiul cercetărilor	22
3. Materialul de lucru	33
4. Metodele de lucru.....	34
5. Precizări terminologice	35
CAPITOLUL I: PARTICULARITĂȚI ALE COMUNICĂRII DIDACTICE	38
1.1. Conceptul de „comunicare” – perspectiva retorico-didactică.....	38
1.2. Forme ale comunicării didactice	47
1.3. Funcțiile comunicării didactice	52
1.4. Componentele comunicării didactice și dinamica interacțiunii lor	55
1.5. Condițiile reușitei în comunicarea didactică	63
1.5.1. Căutarea căii de mijloc	63
1.5.2. Bariere comunicaționale în procesul de învățământ	64
1.5.3. Forme ale competenței în comunicarea didactică.....	71

1.6. Între strategiile didactice și actele de vorbire.....	75
1.6.1. Discursul didactic și procedurile argumentării logice.....	77
1.6.1.1. Argumentarea didactică inductivă..	77
1.6.1.2. Argumentarea didactică deductivă..	79
1.6.1.3. Argumentarea didactică analogică	80
1.6.1.4. Argumentarea didactică dialectică..	80
1.6.2. Metode didactice sau acte de vorbire?.....	81
1.6.2.1. Expunerea.....	86
1.6.2.2. Conversația	89
1.6.2.3. Dezbateră.....	90
1.6.2.4. Problematizarea.....	92
1.6.2.5. Procesul literar.....	93
1.6.2.6. Demonstrația	94
1.6.2.7. Învățarea prin descoperire	96
1.6.2.8. Studiul de caz	99
1.6.2.9. Exercițiul	100
1.6.2.10. Exemplul	102
1.7. Aspecte practice ale analizei unui discurs didactic ..	103
1.7.1. Preliminarii.....	103
1.7.2. Selectarea textelor	107
1.7.3. Decodificarea textelor	108
1.8. Concluzii	109
CAPITOLUL AL II-LEA: EXEMPLUL ARGUMENTATIV ȘI EXEMPLUL NARATIV.....	111
2.1. Excurs etimologic.....	111
2.1.1. Grecesul <i>parádeigma</i> – paradigma exemplului argumentativ.....	111
2.1.2. Latinescul <i>exemplum</i> – sursa formală a „exemplului” modern	114
2.2. Baza logică a exemplului	117

2.2.1. Inducția – esența procesului de exemplificare	117
2.2.2. Deducția și exemplul implicit.....	122
2.2.3. Analogia, ca similitudine exemplară	125
2.3. Dezvoltarea narativă a exemplului.....	130
2.3.1. Parabola.....	130
2.3.2. Fabula.....	134
2.3.3. Maxima sau strălucirea exemplară a ideii ...	138
2.4. Criteriul raportării la regulă	149
2.4.1. Exemplul propriu-zis.....	149
2.4.2. Modelul și antimodelul.....	150
2.4.3. Ilustrația	151
2.5. Concluzii	157

CAPITOLUL AL III-LEA: EXEMPLIFICAREA ȘI ROLUL EI ÎN ORGANIZAREA DISCURSULUI

3.1. Exemplificarea ca act de semnificare discursivă.....	158
3.2. Exemplificarea ca normă de reglare a modurilor de enunțare	164
3.3. Exemplul din perspectivă epistemologică	167
3.4. Definiții, funcții și domenii de utilizare ale exemplului.....	174
3.4.1. Definiții și trăsături defnitorii	174
3.4.2. Funcțiile exemplului.....	180
3.4.3. Condițiile funcționării exemplului	181
3.4.4. Domenii de utilizare.....	182

CAPITOLUL AL IV-LEA: TIPOLOGIA EXEMPLELOR ÎN MANUALELE ȘCOLARE PENTRU CICLUL PRIMAR.....

4.1. Exemple denotative	185
4.1.1. Contextul exemplificator	185

4.1.2. Conectorii paradigmatici ai exemplelor asertive	186
4.1.3. Conectori ai exemplului comparativ explicit.....	200
4.2. Comparația-exemplu, specie a ilustrării conotative	204
4.3. Exemplele integrate – paranteza și construcțiile paratactice.....	206
4.4. Rolul cuantificării în structura exemplului integrat.....	208
4.5. Modelul.....	213
4.6. Ilustrarea	219
4.7. Imaginea	220
4.8. Cazul – exemplificarea prin unicat	225
4.9. Maxima și proverbul.....	228
4.10. Cimiliturile.....	231
4.11. Fabula.....	233
4.12. Alegoria	235
4.13. Parabola	236
4.14. Povestirea pilduitoare	238
4.15. Concluzii cu privire la tipologia exemplului în manualele școlare.....	243
 CONCLUZII FINALE	 244
 BIBLIOGRAFIE	 254
1. Surse	254
2. Referințe	256

PREFAȚĂ

EXEMPLUL CA ACT DE VORBIRE

Lucrarea tinerei cercetătoare Andreea Alexandra Caraman Cojocea pornește de la importanța unui anumit tip de act de vorbire, și anume, *exemplul* în structura modelelor învățării euristice, așa cum apar acestea în manualele școlare. Considerând exemplul un element esențial al argumentării de tip retoric și științific, autoarea își propune să demonstreze că în discursul didactic acesta are nu numai valoare epistemică, cognitivă, ci și valoare formativă. Acest lucru poate deveni vizibil urmărind diversitatea mare a tipurilor de exemple din manualele școlare, în care formulele standard, denotative, se îmbină cu cele figurative, conotative.

Materialul de lucru este selectat, în principal, din forma cea mai uzuală a discursului didactic scris, manualul școlar. Mai precis, sunt extrase texte reprezentative din peste douăzeci și cinci de manuale școlare pentru diferite materii de studiu, apoi ghiduri didactice, culegeri, antologii și metodici, din care au fost selectate câteva sute de exemple de toate tipurile, de la *model* și *eșantion*, formele cele mai frecvente de exemplificare din manualele pentru clasele mici, până la *alegorii* și *parabole*, formele cele mai abstractizate și mai rar întâlnite în discursul scris adresat respectivului ciclu de învățământ formal, instituționalizat.

Circa optzeci de exemple de diferite tipuri au fost utilizate numai în capitolul al IV-lea al lucrării, acela în care sunt demontate mecanismele de exemplificare pentru însușirea cunoștințelor la ciclul primar.

Metodele de cercetare reprezintă, în mod categoric, un element de plus-valoare al lucrării, chiar dacă nu cel mai semnificativ. Autoarea tratează din perspectiva lingvisticii pragmatice structuri care în științele educației sunt considerate metode și nu acte de vorbire: *expunerea, conversația, explicația, dezbateră, problematizarea, procesul literar, demonstrația, exercițiul, studiul de caz, exemplul*. Acesta din urmă este analizat ca instrument de cunoaștere în cadrul celorlalte forme de predare-învățare, dar și ca o structură de sine stătătoare.

Analiza pragmatico-stilistică este, în lucrarea de față, o metodă care s-a impus de la sine, întrucât multe dintre speciile exemplului capătă forme figurate în textele didactice. Ele aparțin categoriilor ambiguității, meta-sememelor, metalepselor etc. „Comparația” reprezintă axa oricărui proces de exemplificare, întrucât analogia dintre obiectul de exemplificat și obiectul exemplificator se face în virtutea existenței unui element comun, care poate fi ilustrat prin similitudine sau prin contrast. Rezultă un exemplu sau un contraexemplu, care pot lua forme conotative – „metafora”, „alegoria”, „parabola” ș.a.m.d.

De asemenea, studiul se întemeiază pe principiile, metodele și instrumentele de lucru ale *analizei discursului*. În măsura în care exemplul este un act de vorbire cu orientare argumentativă clar demarcată, procedura de stabilire a valorilor locutorii, ilocutorii și perlocutorii ale structurilor care conțin secvența exemplificatoare, în general, și enunțul exemplificator, în special, analiza constă

în demontarea mecanismelor trecerii de la enunțul evocator la actul practic al eșantioanelor oferite receptorului, iar de aici, la scopul inducerii unei reguli generale.

Structura lucrării este determinată de această abordare care îmbină clasicul cu modernul în organizarea materialului și în etapizarea sarcinilor asumate. Există, mai întâi, un capitol intitulat „Particularități ale comunicării didactice”, justificat de faptul că abordarea se realizează dintr-o dublă perspectivă – didactică și pragmatico-lingvistică. Conținutul său sprijină evaluarea importanței exemplului în structura învățării euristice din manualele școlare. Această parte a studiului constituie infrastructura demersului analitic, adică o primă bază teoretică a analizei propriu-zise, din perspectiva didacticii. Următoarele două capitole pregătesc terenul și eșafodajul analitic și conceptual-demonstrativ din perspectiva pragmatică, ceea ce presupune clarificarea statutului logic, gramatical și semiotic al exemplului. Este vorba despre capitolul al II-lea, „Exemplul argumentativ și exemplul narativ”, consacrat definirii conceptului de „exemplu” din perspectivă etimologică (cu referire la termenul grecesc, *parádeigma* și la cel latinesc, *exemplum*), din perspectivă logică (inducție, deducție și analogie), precum și din perspectivă semiotică, prin raportare la regula pe care o slujește orice exemplu.

Aceste clarificări sunt completate în capitolul al III-lea, „Exemplificarea și rolul ei în organizarea discursului”, care vizează manifestarea exemplului ca act de semnificare discursivă și ca normă de reglare a modurilor de enunțare. Practic, se trec în revistă definițiile, funcțiile și

domeniile de utilizare ale exemplului, din perspectivă epistemologică.

În sfârșit, capitolul al IV-lea reprezintă o sistematizare a *tipologiei exemplor în manualele școlare pentru ciclul primar*. Pe baza unui bogat corpus de texte, se iau în considerare, în primul rând, *exemplele denotative*, studiate în contextul argumentativ care le generează și în funcție de elementele formale, de tipul conectorilor paradigmatici ai exemplor asertive sau al conectorilor exemplului comparativ explicit. După analiza altei mari categorii, a așa-numitelor exemple integrate – paranteza și construcțiile paratactice –, o mare parte din economia capitolului este consacrată descompunerii în detaliu a utilizării formelor de exemplificare plastică, figurată, în discursul științifico-didactic: *modelul, ilustrarea, imaginea, cazul – exemplificarea prin unicat, maxima și proverbul, cimiturile, fabula, alegoria, parabola, povestirea pilduitoare*.

Rezultatul cercetării, sistematizat la finalul fiecărui capitol și esențializat în concluziile generale, vizează constatări de ordin general, precum capacitatea de autogenerare a exemplor și veșnica lor metamorfoză în contexte explicativ-argumentative de tip didactic, cât și constatări punctuale, precum paralelismul formelor denotative cu cele conotative, în cele mai diferite specii ale comunicării didactice scrise.

Din perspectiva pragmatico-lingvistică, exemplul este *un act verbal locuționar*, în măsura în care transmite o informație, indiferent de gradul ei de particularitate, *un act ilocuționar*, întrucât urmărește un scop precis - susținerea adevărului din enunțul anterior (asertiunea contextuală) și *un act perlocuționar*, întrucât are în vedere efectul de

convingere prin cunoaștere asupra receptorilor – prezenți sau potențiali.

Conținutul textelor selectate probează că „discursul didactic scris uzează de forța argumentativă a exemplului nu numai pentru a susține o regulă, o demonstrație cu privire la un adevăr general, precum în discursul științific și retoric, ci și pentru a-l educa pe beneficiar, adică pentru a forma convingeri, deprinderi, atitudini și comportamente în rândul tinerilor”.

De asemenea, analiza pune în evidență „folosirea pe scară largă a *modelului*, mai ales la clasele mici, unde locul explicațiilor verbale este luat de ilustrarea concretă, întrucât aici se aplică principiul didactic intuitiv și cel imitativ. Elevii sunt invitați să rezolve un exercițiu sau să alcătuiască un anumit tip de text după un model clar expus. Din păcate, mulți autori de manuale denumesc respectivele modele cu termenul de „exemplu”. Rămân suficiente cazuri în care enunțul sună corect, se spune în lucrare.

Observațiile sintetizate de tânăra cercetătoare sunt clar formulate și susțin seriozitatea întregului demers, prin importanța lor. De remarcat că bogatul *corpus* din lucrare constituie deja o prețioasă sursă de informare pentru viitoarele studii de analiză a discursului, pragmatolingvistică, stilistică, retorică, teorie a comunicării didactice etc. Acestea ar putea interesa alți specialiști, așa încât publicarea lor se impunea în câmpul cercetării românești de specialitate.

Prof. univ. dr. Petre Gheorghe BÂRLEA

SIGLE ȘI ABREVIERI

A. *Sigle*

- ACO = ARGHIRESCU, Aurelia; ANCUȚĂ Florica, 2003²,
Comunicarea în limba română. Clasa pregătitoare, Pitești: Carminis.
- Bailly = A. Bailly, 2000, *Dictionnaire grec-français*, Rédigé avec le concours de E. Egger, L. Séchan et P. Chantraine, Paris: Hachette.
- BR3 = BUCINSCHI, Mihaela; DUMITRU, Gabriela, 1998,
Limba și literatura română. Clasa a III-a, București: ES PRINT.
- CE = Context exemplificator, secvența de discurs argumentativ susținută de cel puțin un exemplu.
- DC1 = DUMITRESCU, Ileana; BARBU, Daniela, 2014,
Comunicare în limba română. Clasa I. Partea I, București: CD Press.
- DEEL = Ernout, A. et Meillet, A., 2001, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, Paris: Klincksieck (Ed. I: 1932).
- DEX = *** 1998², *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*, București: Univers Enciclopedic.
- DȘL = *Dicționar de științe ale limbii*, de A. Bidu-Vrănceanu; Cr. Călărașu; L. Ionescu-Ruxăndoiu; M. Mancaș; G. Pană-Dindelegan, București: Nemira (Ed. I: Ed. Științifică, 1997).

E = Exemplul, secvența formulată ca act de vorbire generat de un context exemplificator.

Ex = Exemplificare, acțiunea de utilizare a exemplurilor.

EMR = HASDEU, Bogdan - Petriceicu, 1974-1976, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*, Vol. I-II – 1974; vol. III – 1976. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore Brâncuși, București: Minerva (Ed. I: 4 vol., București, Stabilimentul Socec-Teclu, 1887-1898).

FG4 = FURTUNĂ, Constantin ; MÂNDRUȚ, Octavian, 2001, *Geografia României. Manual pentru clasa a IV-a*, București: ALL.

GALR = GUȚU-ROMALO, Valeria (coord.), 2005, *Gramatica limbii române (GALR)*, Vol. I. *Cuvântul*, Vol. al II-lea: *Enunțul*, București: Editura Academiei Române.

M14 = MANEA, Mihai; FIERĂSCU, Aurelia; LAPOVIȚĂ, Ana, 2006, *Istorie. Manual pentru clasa a IV-a*, București: CD Press.

MA1 = MIHAILESCU, Cleopatra; PIȚILĂ, Tudora, 2004, *Abecedar. Manual pentru clasa I*, București: Aramis.

MR3 = MIHĂESCU, Mirela; PLATCU, Minodora; DULMAN, Anița, 2013, *Limba și literatura română. Manual pentru clasa a III-a*, București: Radical.

PM4 = PACEARCĂ, Ștefan; MOGOȘ, Mariana, 2006, *Matematică. Manual pentru clasa a IV-a*, București: Aramis.

- PMM4 = PENEȘ, Marcela; MIȚU, Antonia, 2006, *Educație muzicală. Manual pentru clasa a IV-a*, București: Ana.
- PMR2 = PIȚILĂ, Tudora; MIHAILESCU, Cleopatra, 2004, *Limba și literatura română. Manual pentru clasa a II-a*, București: Aramis.
- PMR3 = PIȚILĂ, Tudora; MIHAILESCU, Cleopatra, 2005, *Limba și literatura română. Manual pentru clasa a III-a*, București: Aramis.
- PMR4 = PIȚILĂ, Tudora; MIHAILESCU, Cleopatra, 2006, *Limba și literatura română. Manual pentru clasa a IV-a*, București: Aramis.
- PN4 = PIȚILĂ, Tudora; MIHAILESCU, Cleopatra; GHIMBUȘ, Ioana, 2006, *Științe ale naturii. Manual pentru clasa a IV-a*, București: Aramis.
- PR2 = PENEȘ, Marcela; MOLAN, Vasile, 1998, *Limba Română. Citire, comunicare, lectură. Clasa a II-a*, București: Aramis.
- PR2A = PENEȘ, Marcela, 2006, *Limba și literatura română. Manual pentru clasa a II-a*, București: Ana.
- PR3 = PENEȘ, Marcela, 2005, *Limba și literatura română. Manual pentru clasa a III-a*, București: Ana.
- PR4 = PENEȘ, Marcela, 2006, *Limba și literatura română. Manual pentru clasa a IV-a*, București: Ana.
- R = Regula sau adevărul cu caracter general care trebuie exemplificat.
- RC4 = RADU, Dumitra, 2006, *Educație civică. Manual pentru clasa a IV-a*, București: Aramis.

B. Abrevieri

Ac., ac. = acuzativ

adj. = adjectiv, adjectival

adv. = adverb, adverbial

afirm. = afirmativ

apoz. = apozitie, apozitiv, apozitional

art. = articol, articulat

Atr. = atribut

CAgent = complement de agent

cf. = confer

comp. = comparativ

compl. = completiv

conj. = conjugare; conjunctiv

coord. = coordonare, coordonat(or)

cop. = copulativ

D. = dativ

des. = desinență

ebr. = ebraică

engl. = engleză

f. = feminin

fr. = franceză

G. = genitiv

ger. = gerunziu

germ. = germană
GN = grup nominal
gr. = greacă
GV = grup verbal
ibid. = *ibidem*
id. = *idem*
imper. = imperativ
impers. = impersonal
impf. = imperfect
ind. = indicativ
inf. = infinitiv
inter. = interogativ
interj. = interjecție, interjecțional
intr. = intransitiv
invar. = invariabil
it. = italiană
înv. = învechit
lat. = latină
loc. = locuțiune
m. = masculin
m. m. pf. = mai-mult-ca-perfect
N. = nominativ
n. = neutru

neart. = nearticulat
neg. = negativ
n. p. = nume predicativ
CD = complement direct
CI = complement indirect
P, prop. = propoziție, propozițional
part. = participiu
PA = propoziție atributivă
pers. = persoană, personal
pf. c. = perfect compus
pf. s. = perfect simplu
pl. = plural
PP = propoziție principală
PPred = propoziție predicativă
pred. = predicat, predicativ
pref. = prefix
prep. = prepoziție, prepozițional
prez. = prezent
pron. = pronume, pronominal
ptg. = portugheză
R = radical
refl. = reflexiv
rom. = română

S = subordonată

Sb = subiect, subiectivă

sg. = singular

slv. = slavonă; (limbi) slave

sp. = spaniolă

subst. = substantiv, substantival

suf. = sufix

tranz. = tranzitiv

vb. = verb

V. = vocativ

v. = vechi